

БЕШИК ЫРЛАРЫ – ГАРМОНИЯЛУУ ӨНҮГҮҮНҮН БАШАТЫ**Ж.К. Шабданбаева**

И.К. Ахунбаев атындагы Кыргыз мамлекеттик медициналык академиясы

Кыргыз тили кафедрасы

Бишкек ш., Кыргыз Республикасы

Резюме. Бешик ырлары дүйнө элдеринин дээрлик бардыгынын элдик оозеки чыгармачылыгында кездешет. Бешик ырлары аткарылыш мүнөзү жагынан ымыркай наристеге арналат. Негизинен баланын энеси тарабынан аткарылат. Бешик ырларынын мазмуну, тематикасы наристенин ата-энесинин турмушунан да кабар берет. Бешик ырлары обонго салынып, жагымдуу үн менен коштолот.

Макалада кыргыз балдар фольклорунун жанрдык составынын бир бөлүгү болгон бешик ырларына, анын баланы тарбиялоодогу ордуна токтолдук. Ошону менен катар бешик ырларынын баланын өнүгүшүнө тийгизген таасири каралды. Ал ырлардын наристенин гармониялуу өнүгүшүнө тийгизген таасирин медицинанын көз карашында, мисалдар, окумуштуулардын, изилдөөчүлөрдүн ой-пикирлери аркылуу талдап берүүгө аракет кылдык.

Негизги сөздөр: Бешик, гармония, фольклор, ыр, мээрим, обон, терметүү.

КОЛЫБЕЛЬНЫЕ ПЕСНИ – ИСТОЧНИК ГАРМОНИЧНОГО РАЗВИТИЯ**Ж.К. Шабданбаева**

Кыргызская государственная медицинская академия им. И.К. Ахунбаева

Кафедра кыргызского языка

г. Бишкек, Кыргызская Республика

Резюме. Колыбельные песни встречаются в устном народном творчестве почти у всех народов мира. По характеру исполнения колыбельные песни посвящаются младенцам. В основном они исполняются матерью ребёнка. Смысл, тематика колыбельных песен отражает быт его родителей. Они мелодично сопровождаются приятным голосом.

В этой статье мы остановились на колыбельных песнях, которые являются составной частью кыргызского детского фольклора, а также на роли воспитания ребёнка. Таким образом, мы рассматривали влияние колыбельных песен на развитие ребёнка. С точки зрения медицины, через мнение ученых, исследователей старались раскрыть влияние песен на гармоничное развитие младенцев.

Ключевые слова: колыбель, гармония, фольклор, песня, любовь, мелодия, качать.

LULLABIES – A SOURCE OF HARMONIOUS DEVELOPMENT**Zh.K. Shabdanbaeva**

Kyrgyz State Medical Academy named after I.K. Akhunbaev

Department of Kyrgyz language

Bishkek, Kyrgyz Republic

Summary. Lullabies are found in oral folk art of almost all peoples of the world. By the nature of their performance, lullabies are dedicated to babies. It is mainly performed by the mother of the child. The meaning and theme of lullabies reflects the life of his parents. They are melodiously accompanied by a pleasant voice.

In this article, we focused on lullabies, which are an integral part of Kyrgyz children's folklore, as well as the role of raising a child. Thus, the influence of lullabies on the development of a child was

examined. From a medical point of view, we tried to reveal through the opinions of scientists and researchers the influence of songs on the harmonious development of the baby.

Key words: cradle, harmony, folklore, love, song, melody, sway.

Киришүү. Бешик ырлары бардык дүйнөнүн элдеринде ырдала турган оозеки поэзиядагы лирикалык жанр. Баланы уктатуу, алаксытуу, тынчытуу үчүн ырдалып, ымыркайды элдин уулу, элдин кызы болууга, бактылуу-таалайлуу, келечектен өз ордун тапкан адам болууга үндөйт. Бешик ырларынан мээрим төгүлүп, наристе өзүн сүйүүгө бөлөнгөнүн сезип, жагымдуу атмосфера түзүлүп турат. Кыргыз эли ымыркайды жети күндөн кийин бешикке бөлөп, аны колдонууда бардык жөрөлгөлөрүн жасап, ырымдарын сактап келген. Бул ырлар бара – бара элдик фольклорго айланган.

Окутуунун максаты. Адамды тарбиялоодо бешик ырларынын мааниси ат көтөргүс болуп саналат. Анда эң алгач бешик жаңыдан жасала баштагандан тартып, баланы уктатканга чейин эң сонун сөздөр, каалоо-тилектер, бата менен коштолуп жүрүп отурат. Бешик ырларынын маани-маңызын окутууда студенттерди эмгекти сүйүүгө, улууну урматтоого, туулган жерин көздүн карегиндей сактоого, эли-жерин сүйүүгө, ата-бабалардан бери келе жаткан каада-салт, үрп-адаттарды сыйлоого, аларды унутпоого тарбияланышат. Демек, коомдо инсанды тарбиялоодо анын маанисине, маңызына сүңгүп кирүү – негизги максаттардан.

Окутуунун методикасы. Бешик ырларын окутууда эки топко бөлүнүп, бешикти жактоочулар жана заманбап бешиктерди жактыруучулар болуп дебат жолун тандап алган ылайыктуу. Бешик туурасында, ал тууралуу көптөгөн фактыларды келтирүү менен алардын оюн угуп, мекенин сүйүүгө үндөп, ата-энеге болгон урмат-сыйын арттыруу керек. Дүйнө элинин дээрлик бардыгында бешик ырларын ырдаарын, аны чоң сүйүү менен аткаарын, наристенин бул жашоого келишин чоң бакыт деп сезерибизди билдирип турушубуз абзел. Окутууда аудио, видеолор сөзсүз көрсөтүлүшү керек. Аны менен өтүлүп жаткан сабак анда канча таасирдүү, алда канча кызыктуу болот.

Корутунду. Бешик ырлары менен ымыркай бала жашоодо жакшы нерселерге жетип, жашоосунун алгачкы учурунан тартып, инсан катары калыптанганына чейин мээрим коштойт. Бул ырлар менен келечектеги мыкты инсан тарбияланат. Тарбиянын башаты кимден башталат? Албетте, энеден! Жашоого келген ар бир ымыркай алгач эненин эркелеткен жумшак колдорун сезет жана жагымдуу назик үнүн туят. Бешик ырлары баланын психологиясына, ден соолугуна оң таасир

тийгизүү менен, адеп-ахлактык жактан тарбияланат. Бешикке бөлөнүп, бешик ырын угуп, эненин мээримине, сүйүүсүнө балкып чоңойгон наристеден келечекте өз ордун тапкан, илимдүү, билимдүү, ыймандуу, боорукер адам чыгары шексиз.

«Эненин ыры дүйнөдөгү ырлардын эң негизгиси; бардык ырлардын башаты». Расул Гамзатов.

Бешик ырлары адамзат жаралгандан бери аткарылып, ырдалып келе жаткан жанрлардан болуп саналат. Бул жанр бардык дүйнө элдеринин фольклорунда кездешет. Бешик ырларында баланын жаш өзгөчөлүгү эске алынат. Бул ырларда эненин наристеге болгон сүйүүсү, мээрими, ой-тилеги, каалоосу чагылдырылып, музыкалык ыргак менен сөздөр гармониялуу айкалышып баланын угуу жөндөмүн көнүктүрүп, тынчтыкка бөлөп, тынч, мемиреп уктоого шарт түзөт. Кандайдыр бир деңгээлде баланын музыкалык кабыл алуусун ойготуп, көркөм табитин өстүрөт. Алдейлеп терметип уктатуу менен бешик ырларынын механизми наристенин мээсинин жарым шарынын иштешин жакшыртуу менен, эмоциясына, аң-сезимине таасир этет. Бешик ырларынын негизги максаты баланы уктатууга багытталгандыктан, бала бешикке салынып бир калыптагы ыргак менен терметилет. Илгертен эле энелерибиз монотондуу терметүүдө бала тез мемиреген уйкуга кетерин байкашкан. Эне баласын ааламдагы кооз, сулуу, аруу, таза нерселерге теңөө менен жамандыктан сактап, болгон энелик сүйүүсүн, мээримин, камкордугун бешик ырлары аркылуу берет. Бул ырлардын магиялык күчүнө ишенет.

Окумуштуулардын пикирлери боюнча, бешик ыры бала төрөлгөндө эле аны менен бирге жашап, дүйнө таанымындагы эң алгачкы азык болот. Бешик ырларынын мазмуну өтө бай. Бүгүнкү күндө кыргыз фольклорундагы бешик ырлары байыркы мезгилден тарта боз үйдө жашооосун өткөргөн элдин турмушунан баштап азыркы илим-билим өнүккөн доорго чейинки жашоону камтып турат. Андыктан бешик ырларында социалдык, таптык мүнөз да кездешет. Мисалы:

Алдей, алдей ак бөпөм,

Ак бешикке жат бөпөм.

Кунан койду сой бөпөм,

Куйругуна той бөпөм, - деген саптарда ата-энесинин турмушу жакшы, бай жашарын билгизип турса;

Ыйлаба, балам, ыйлаба

Ата-энеңди кыйнаба.

*Арпа, буудай быша элек,
Эл жайлоодон түшө элек.
Какылдабай уктачы,
Уйкум келип чарчадым.
Буламык жасап берерге*

Болсочу чымчым талканым, - деген саптардан ата-энеси жарды жашай тургандыгын байкоого болот.

Бешик ырлары бешикти терметүү менен коштолот. Бешик бир калыптагы жай ыргак менен терметилет. Ошол ыргакка жараша музыкалык үн менен коштолот. Мындан сырткары бешик ырларынын өлчөмү пульстун жана дем алуунун жыштыгы менен дал келет, бул баланын тынч, мемиреп уйкуга кетүүсүнө шарт түзөт.

Бешик ырларына бир калыптагы терметүү гана эмес, монотондуу мелодия да мүнөздүү. Бешик ырларында ар бир куплеттен, же эки саптан кийин “алдей, алдей, ак бөпөм” деп кайталанган ритмикалык саптар кездешет. Бул ырдын поэтикалык таасирин, эмоциялык маанайын күчөтүп турат.

Наристе куракта нравалык негиздер түптөлөт. Эне бешик ырын ырдоо менен наристени белгилүү бир жүрүм-турумдук сапаттарга тарбиялайт. Негативдүү эмоцияга тарбиялаган бир дагы бешик ыры жок. Бешик ырын угуу менен бала мээримге бөлөнөт, ыр анын ишенимдүүлүк сезимин күчөтөт. Бешик ырлары коркуу сезимин жоготот жана баланын бейпил уйкусун камсыз кылат. Буга жай мелодия, сөз менен кыймылдын ритмикалык айкашы жардам берет.

Бешик ырлары баланын тилинин эрте жана так чыгышынын калыптанышына жардам берет, тили кооз жана эмоционалдуу болот. Адистер наристе кезинде бешик ырын укпаган балдар жашоодо ийгиликсиз жана психикалык капаланууга тез дуушар болушарын айтып келишет. Мындан сырткары, бешик ырларында генетикалык эс-тутумду козгогон дүйнө таанымдык билим катылган. Генетикалык эс-тутуму активдешпеген балдар өтө жай өнүгөөрүн Сибирь элдеринин бешик ырларын изилдеген окумуштуу, профессор Ирина Карабулатова далилдеп чыккан [1].

Эне бала түйүлдүктө жаткан кезинде эле бешик ырларын ырдаса, бала төрөлгөндөн соң энесинин үнүнө тез реакция жасай тургандыгын жана мелодиялуу үн чыгарууга аракет кыларын окумуштуулар белгилешет. Россиянын медициналык академиясынын адистери, бешик ырын ырдаган энелердин лактациясы жакшыраарын аныкташкан. Бешик ырын ырдап жаткан мезгилде жүрөктүн кагышынын ритми жакшырат, кан басымы нормалдашат. Түйүлдүктөгү бала кычкылтекте көбүрөөк алат, жүрөгүнүн кагышы гармониялуу болот. Ыр –

бала менен эне үчүн дем алуунун эң сонун тренинги.

Азыркы учурда бешик ыры ырдалбай бара жатат. Балдарга бешик ырынын ордуна энелер ар кандай жай музыкаларды теле же радиодон коюшуп, уктатууга аракет кылышат. Баланы бешикке салуу дагы калып бараткандыгы жашыруун эмес. Бешик ырын ырдабагандыгынын себебин көпчүлүк энелер үнүнүн жоктугу жана бешик ырынын сөздөрүн билбегендиктери менен шылтоо кылышат. Бирок алар наристени энелик мээрим менен сүйүүдөн ажыратып, куржалак калтырып, дүйнө таанымын аксатып жаткандыктарын сезишпейт. Бул тууралуу Новосибирск педагогикалык университетинин психология кафедрасынын башчысы, биология илимдеринин доктору Виталий Летуин минтип жазат: “Биздин цивилизацияны ызы-чуунун цивилизациясы деп атасак болот. Батирлердеги, көчөлөрдөгү, коомдук жайлардагы ызы-чуунун деңгээли физиологиялык нормадан ашып түшөт. Дайыма болгон ызы-чуу балдардын гана эмес чоңдорду да невротикалык абалга жеткирет. Балдардын организми абдан жаралуу, ошондуктан кошумча кыжырды келтирген үндөр балдар үчүн өтө коркунучтуу” [2]. Демек, ызы-чуу коштолгон үндөрдө бала мемиреп уктап албайт жана мындай уйку дени сак уйку болуп саналбайт. Кийинчерээк бул баланын көңүлдү бир жерге топтоо жөндөмүнүн бузулушуна алып келет.

Кепти өнүктүрүү менен бирге бешик ырлары мээнин өнүгүшүнө жардам берет. Наристе кезинде бешик ырларын уккан балдар коммуникативдүү жана боорукер болуп чоңоюшат. Бешик ырлары баланын психикасын стресс менен эмоционалдык туруксуздуктан коргоп турат, балада көркөм сөзгө, музыкага болгон керектөөчүлүк калыптанат. Андыктан балага бешик ырларын ырдоо керек. Немис медиктери бешик ырларын изилдеп көрүшүп, эгер операциянын алдында бейтапка бешик ырын угузса, анестезиянын зарыл өлчөмү эки эсеге азаярын далилдешкен. Ал эми орус окумуштуусу К.А.Егорова бешик ырлары тууралуу төмөндөгүдөй оюн билдирет: “Бешик ырлары баланы уктатуу үчүн гана эмес, баланы коргоп да турат. Көптөгөн элдер бул ырларга мистикалык маани беришкен. Байыркы салтка ылайык, ар бир ымыркай үчүн анын төрөлүшүнө анын энеси бешик ырын ырдаган. Кийин бул ырдалган ырлар аны өмүр бою коргоп турууга кызмат кылат деп эсептешкен. Бешик ырынын сөзү жана обону аны жаман нерселерден, уйкусуздуктан жана оору сыркоолордон коргойт деген ишенимде болушкан” [3].

Кыргыз балдар фольклорунун изилдөөчүсү Г.Ж. Орозова минтип белгилейт: “Адам жашоосу айлампа сыяктуу. Бала төрөлөт. Төрөлгөн күндөн баштап ага дүйнөдөгү эң асыл ойлор, каалоо-тилектер, алкыш сөздөр багытталат. Анын жан дүйнөсү таза, тарбиясы оң, эмгекти, эли-жерин, адамзат тукумун сүйгөн, ата-энесине камкор адам болуп чоңоюшуна кам көрүлөт. Ал да өз баласына ушул эле процессти кайталайт. Адам акыры өлөт. Жаңы адам төрөлөт... Адам өмүрүндөгү мезгил менен мейкиндиктин мындай

айлампа катышы тирүүлүктүн философиясы, жашоо маңызы. Адам менен табияттын гармониялуу байланышы. Ушул процесс бешик ырларында айкын сүрөттөлгөн” [4].

Бешик ырлары баланы чоң турмушка аттанууга үйрөтүп, жашоосунда кандай кыйын күндөргө кабылса да мээрим коштоп, оор күндөрдү жеңилдетүүгө жардам берет. Анын сөздөрү жөнөкөй айтылганы менен анда жашоонун чоң философиясы жатат.

Адабияттар

1. Орозова Г.Ж. Кыргыз балдар фольклорунун жанрдык составы жана поэтикасы. Бишкек: 2003. 31 б.
2. Литвин В. Колыбельные песни. Новосибирск: 2008. 77 с.
3. Паршина И.В. Материнский фольклор (колыбельные песни, пестушки, потешки) как средство формирования половой идентичности мальчиков и девочек. Вопросы дошкольной педагогики. 2019;10(27):45-48.
4. Егорова К.А. Влияние колыбельных песен на человека. Юный ученый. 2020;5(35):9-12.

Цитаталоо үчүн

Шабданбаева Ж.К. Бешик ырлары – гармониялуу өнүгүүнүн башаты. Евразиялык саламаттыкты сактоо журналы. 2024;2:179-182. <https://doi.org/10.54890/1694-8882-2024-2-179>

Автор жөнүндө маалымат / Сведения об авторе

Шабданбаева Жийдегуль Кылычбековна – И.К. Ахунбаев атындагы КММАнын кыргыз тили кафедрасынын окутуучусу, Бишкек ш., Кыргыз Республикасы. E-mail: jazgul2222@mail.ru

Шабданбаева Жийдегуль Кылычбековна – преподаватель кафедры кыргызского языка КГМА имени И.К. Ахунбаева, г.Бишкек, Кыргызская Республика. E-mail: jazgul2222@mail.ru.